

КРИМСЬКОТАТАРСЬКЕ ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Кримськотатар. образотворче мистецтво від кін. 19 ст. до сьогодні пройшло 3 осн. етапи розвитку, зумовлених політ. та етніч. історією народу: від початку навч. в академ. центрах Росії і Зх. Європи перших профес. кримськотатар. художників (1895) до поч. масової **депортації** 1944; період депортації, коли кримськотатар. народ примусово виселено у пн. обл. Росії, Середню Азію, Казахстан; від 1990-х рр. — поч. відродження кримськотатар. образотвор. мистецтва на істор. батьківщині, пов'язаний із процесом повернення крим. татар у Крим. Багаторічна дискримінація народу, знищення і забуття з боку СРСР культур. досягнень призвели до трагіч. для нац. культури крим. татар втрат. Сучасне образотворче мистецтво крим. татар — явище більш пізнього походження, пов'язане з впливом зх.-європ. і рос. культур. традицій.

Образотворче мистецтво Криму до кін. 19 ст. розвивалося за своїми канонами. У кримськотатар. образотвор. мистецтві періоду Крим. ханства і після його анексування, представленому монум. живописом, середньовіч. книжк. мініатюрою, а також найвищою за своїм худож. рівнем кольор. графікою написання фаміл. гербів-знаків крим. знаті, панували орнаментал., квітк. і геом. стилі. Від кін. 18 ст. із моменту завоювання Крим. ханства Росією і до кін. 19 ст. образотворче мистецтво перебувало в стані занепаду, пов'язаного із заг. істор.-культур. ситуацією на п-ві та політикою щодо місц. культури і кримськотатар. насел., яку проводив цар. уряд. Водночас саме приєднання до Росії спричинило поступове проникнення і розвиток нових форм мистецтва, властивих європ. культур. традиції, зокрема образотвор. мистецтва станк. форм. Окремі представники кримськотатар. інтелігенції здобули художню освіту в Росії та Європі. Однак справж. прорив у цій сфері зроблено наприкінці 19 ст., коли в Крим почали приїжджати провідні художники Росії. У 1830–50-х рр. у Криму працювали представники нім. (В. Кізеветер), франц. (О. Раффе), італ. (К. Боссолі) шкіл, які тривалий час жили у кримськотатар. середовищі.

Привнесення нових форм мистецтва та ідей спричинило пожвавлення культур. життя в Криму, розвиток нац. театру, літ-ри, кінематографії, появу знач. прошарку кримськотатар. твор. інтелігенції. «Зустріч» Заходу і Сходу в культурі Криму відбувалася не вперше (у часи правління династії Гіреїв до двору запрошували італ. та франц. майстрів), однак цього разу європ. вплив утверджувався при повному ігноруванні місц. багатовікових традицій. Особливо це проявилось після встановлення на п-ві влади більшовиків: рев. мистецтво рад. Росії рішуче відкидало культурну спадщину

мусульман. Криму. Амер. кримознавці А. Фішер та Е. Лазерін 1920-і рр. назвали «золотим століттям» кримськотатар. мистецтва, або кримськотатар. ренесансом. Культурне відродження тривало 1923–27. Політика **«коренізації»**, оголошена ген. лінією партії 1923, надавала корін. жителям Криму квоти в органах влади, навч. закладах, на виробництві, у культурі, мистецтві. Проведено реорганізацію системи нац. освіти, створ. нові культурні установи; виникали умови для появи нової плеяди діячів кримськотатар. культури і мистецтва. У 1920–30-х рр. відбулося відродження традиц. худож. ремесел (у Бахчисараї діяв Кустарно-пром. технікум народів Сходу, відомий пізніше як Крим. обл. татар. худож.-пром. школа). 1928 розпочато першу хвилю репресій проти кримськотатар. інтелігенції.

Розвиток кримськотатар. культури був складним і суперечливим: попри наяв. певний прогрес відбувалося приховане руйнування нац. основ. До поч. 20 ст. культура ще зберігала кримськотатар. нар. традиції, проте своєрідність культур. тла Криму була цілком знищена в роки рад. влади, коли культуру піддавали інтернац. нівелюванню. Поряд із втратою певної частини традиц. худож. спадщини (деяких видів ремесел, архітектури, книжк. мініатюри, монум. розпису) у Криму створювали умови для становлення нових для кримськотатар. народу видів мистецтва — станк. живопису, графіки, скульптури.

Кримськотатар. мистецтво до депортації було яскравим і самобутнім, але маловивченим явищем, оскільки інформацію про цей період культур. життя корін. мешканців Криму старанно замовчували. Перше покоління кримськотатар. художників, чия творча діяльність розпочиналася до 1917, було виховано на традиціях рос. академ. мистецтва. Здобувши освіту за межами Криму, вони ніколи не втрачали зв'язків із культур. спадщиною свого народу. Це були різнобічно освічені люди, талант яких знайшов застосування в багатьох сферах. Серед представників першого покоління кримськотатар. профес. діячів образотвор. мистецтва, репресов. у 1930-і рр., — А. Абієв, **У. Боданінський**, А. *Лятіф-заде*. Вони сприяли утвердженню образотвор. мистецтва як необхід. елемента в культур. житті кримськотатар. народу. Появу першої групи профес. кримськотатар. художників певною мірою зумовила активна видавн. діяльність **І. Гаспринського**, **І. Бораганського**, А. Медієва та ін. кримськотатар. видавців. Для худож. оформлення газет, журналів і книг, які вони видавали від серед. 2-ї пол. 19 ст. у Криму і С.-Петербурзі, потрібні були художники, знайомі з культурою і мистецтвом кримськотатар. народу. Велика заслуга в цьому належить також кримськотатар.

меценату І. Муфті-заде (1883 створив кримськотатар. благодій. фонд «Джемієт-і хайріє», зареєстров. 1887), на кошти якого перші кримськотатар. художники європ. школи живопису наприкінці 19 ст. навч. у Москві, а потім стажувалися у Франції, Італії, Німеччині, Туреччині.

Для кримськотатар. художників першого покоління характерне прагнення відобразити життя народу в його різноманітті. Реаліст., конкретно-пластич. спосіб зображення став домінуючим у твор. доробку. Створювали живописні пейзажі, портрети, побут. картини, приділяючи багато уваги характерним для місц. побуту деталям. Художників цікавила людина, її праця, етногр. особливості, барвистість одягу. Пейзажі цього часу перейняті світлом, наповнені повітрям і життям. Пануючий у рад. просторі метод реалізму не був на цьому етапі розвитку перешкодою для кримськотатар. художників — вони лише пізнавали можливості реаліст. живопису, прагнули достовірно відобразити на полотнах свою землю, передати життя народу. Рос.-рад. художня культура, що активно розвивалася у Криму в 1-й пол. 20 ст., практично не перетиналася з профес. кримськотатар. культурою. Так, у створ. 1923 Севастоп. асоц. художників не було жодного представника кримськотатар. твор. інтелігенції.

Для зближення двох культур чимало зробили художники [Я. Бірзгал](#), [М. Самокиш](#), [М. Волошин](#). У 1930-х рр. про кримськотатар. художників писав крим. мистецтвознавець і музей. працівник [О. Полканов](#). Згодом змінилися соц. склад художників (більшість — вихідці з робітників і колгоспників, самоуки) й тематика живопису: вона охоплювала «усі сторони рад. дійсності і рев. боротьби», представляла «портрети ударників виробництва і полів», розкривала теми «соціаліст. будівництва», хоча самі кримськотатар. майстри віддавали перевагу роботам етногр. характеру. На худож. виставках, проведених у Криму (Сімферополь, 1922, 1925, 1927, 1930, 1939-40; Феодосія, 1927), роботи кримськотатар. митців приваблювали критиків яскравим і самобут. талантом. Так, у виставці, присвяч. 15-річчю рад. влади в Криму, брали участь уже понад 20 кримськотатар. художників, зокрема [А. Устаєв](#) (1-а премія), [М. Абселямов](#) (2-а премія), [А. Ярмухамедов](#), нар. майстри [А. Ефендієва](#), [А. Калафатов](#). Серед довоєн. кримськотатар. художників — [Т. Афузов](#), [С. Османов](#), [А. Устаєв](#), [Р. Челебієв](#), [М. Шерфедінов](#).

Другий етап становлення і розвитку кримськотатар. образотвор. мистецтва — 1950-80-і рр., коли крим. татари жили у місцях депортації. Моск. дослідник [Е. Кудусов](#) відзначав, що під час депортації крим. татари не розчинилися в ін. тюркомов. народах, а всупереч усьому зберегли нац. індивідуальність, продемонстрували життєстійкість. Деякі кримськотатар. майстри, твор. шлях яких розпочинався в Криму, змогли заявити про себе і за його межами, здобувши визнання. У роки депортації значна частина крим. татар проживала на тер. Узбеки-

стану, тому варто відзначити особливу роль узб. худож. школи у формуванні кримськотатар. мист. кадрів та її вплив на творчість кримськотатар. майстрів.

Сотні дівчат і юнаків кримськотатар. національності одержали освіту в худож. навч. закладах Ташкента і Фергани. В Узбекистані з'явилися перші кримськотатар. скульптори класич. школи ([А. Алієв](#)), експозиціоністи ([А. Сеїт-Аметов](#)), художники gobelena ([М. Чурлу](#)), живописці ([А. Бараш](#), [І. Нафієв](#), [Р. Усеїнов](#)), графіки ([Е. Ізетов](#), [З. Трасинова](#)), керамісти ([І. Аблаєв](#), [Р.](#) та [С. Якубови](#)). Деякі кримськотатар. художники здобули освіту в провід. худож. вищих навч. закладах Москви ([Н. Якубов](#)) та Ленінграда (нині С.-Петербург; [Л. Трасинова](#)), а також в Україні ([Р. Абдурахманов](#), [А. Бєлялов](#), [Р. Нетовкін](#), [Аб. Сеїт-Аметов](#)), Таджикистані ([І. Веліуллаєв](#), [Ш. Ільясов](#), [Х. Мемедляєв](#)), Грузії ([К. Джеппаров](#)). Твор. шлях [К. Емінова](#), [А. Ісмаїлова](#), [А. Мустафаєва](#), [Н. Планджієва](#), [Ф. Реджепова](#), [О. Чубарова](#), [І. Шемседінова](#) та ін., що розпочався у довоєн. Криму, розвинувся у 1950-80-х рр.

Новий етап у розвитку нац. культури і мистецтва в цілому, і творчості кримськотатар. художників зокрема, визначили кін. 1980-х — поч. 1990-х рр. Радикал. зміни в житті нації, активізація політ. життя, відновлення кримськотатар. народом демократ. прав і свобод не могли не позначитися і на заг. характері розвитку образотвор. мистецтва. Часом воно має яскраво виражений політ. характер, адже багато художників були і є актив. учасниками нац. руху. 1989 організовано Координац. центр з відродження кримськотатар. культури, а пізніше на його основі — Кримськотатар. фонд культури. Створ. 1992 Асоц. кримськотатар. художників (1-й голова — [Е. Ізетов](#), від 2001 — [І. Нафієв](#)) провела понад 200 виставок у Криму, Україні та за кордоном. Повернення майстрів і художників активізувалося після проведення 1990 в Сімферополі 1-ї Всесоюз. виставки кримськотатар. художників, для участі у якій було запрошено кримськотатар. художників з усіх респ. колиш. Рад. Союзу. У містах Криму, Узбекистану, РФ, Греції, Польщі, Туреччини, Німеччини, Грузії, Великої Британії, Ізраїлю поряд із груповими проведено персон. виставки художників [І. Аблаєва](#), [А. Алієва](#), [А. Бараша](#), [І. Веліуллаєва](#), [К. Джеппарова](#), [Е. Ізетова](#), [Х. Мемедляєва](#), [І. Нафієва](#), [Р. Нетовкіна](#), [С. Османова](#), [З. Трасиної](#), [Р. Усеїнова](#), [І. Шемседінова](#), [Н. Якубова](#) та ін. Від 1995 у Криму і за його межами щорічно проводять по 10-15 групових і персон. експозицій кримськотатар. художників. 1992 засн. Кримськотатар. нац. галерею (від 2006 — [Кримськотатарський музей мистецтв](#)).

Кримськотатар. образотворче мистецтво переживає непрості часи. Після довгих десятиліть репресій, гонінь, замовчування інтерес до культури крим. татар зріс настільки, що почав негативно впливати на критерії добору худож. творів на виставки.

Більшість кримськотатар. художників повернулася на

батьківщину, але чимало з них проживає за межами Криму, зокрема [С. Куртджеміль](#), Г. Аліматова, І. Джетере, А. Ісмаїлов, А. Мустафаєв живуть і працюють в Узбекистані. Дослідниця сучас. кримськотатар. мистецтва С. Червонна підкреслювала, що до кін. 1980-х рр. воно існувало поза офіц. визнанням його етніч. забарвленості, нац. самостійності, оскільки кримськотатар. художників на виставках, у мистецтвозн. дослідж. їхньої творчості, у пресі подавали як «представників відповід. респ. і міст». В узб. мистецтвознавстві М. Чурлу високо цінували як майстра гобелена, проте ніде не згадували, що він представник кримськотатар. народу, який працює в Узбекистані.

Наприкінці 20 ст. у творчості кримськотатар. художників простежувалася розмаїтість образотвор. жанрів і течій, відродження символізму, експресіонізму, сюрреалізму. Після рамок соцреалізму кримськотатар. художники отримали свободу вибору і можливість відкрито виражати думки й почуття. Пошуки нових художніх засобів, прийомів призвели до широкого вивчення творів, раніше заборонених і схованих у фондах музеїв. Для частини митців умовні, відмінні від реал. дійсності образи стали могут. стимулом для самовираження, інші зберегли вірність реалізму. Серед визнаних майстрів живопису — А. Бараш, А. Беялов, І. Веліуллаєв, К. Джеппаров, Р. Емінов, С. Куртджеміль, І. Нафієв, Р. Усеїнов, О. Чубаров, М. Чурлу, Н. Якубов.

У періоди загострення соц.-політ. відносин і сусп. криз графіка була популяр. жанром мистецтва. До неї звертаються майстри, які мають різну профес. підготовку. У сучас. кримськотатар. графіці зустрічаються і агітац. рішення, і стилізації невисокого смаку, і дуже тонкі, поет., глибокі підходи до розкриття трагедії народу, ідеалів нац. руху. Кращі зразки кримськотатар. графіки політично незаангажовані, присвяч. вічним цінностям, моральності та культурі. Серед провід. графіків — Р. Абдурахманов, З. Акімова, [Ш. Дервішев](#), І. Джетере, [З. Ібрагімов](#), Е. Изетов, Р. Нетовкін, [Д. Османов](#), Абдуль та Амет Сеїт-Аметови, [Е. Сеїт-Аметова](#), [Д. Сеїтаптієв](#), [Я. Теміркаяєв](#), З. та Л. Трасинові, А. Усеїнов.

Скульптура як самост. жанр сформувалася в Криму відносно пізно, але нац. традиції мистецтва худож. оброблення каменю сягають глибини століть. Мистецтво різьблення на камені було невід'єм.

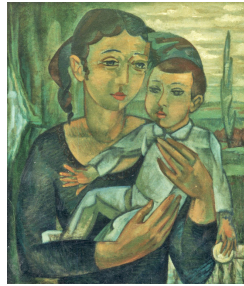
частиною побуту і культури кримськотатар. народу (надгробки, декор. оформлення будинків тощо). До встановлення в період середньовіччя на п-ві у якості держ. релігії ісламу предки крим. татар виготовляли з каменю різні антропоморфні скульптури. Це відомі статуї 3-го тис. до н. е. з відрогів Крим. гір і знамениті скіф., сармат., давньотюрк. і кипчац. скульптури, які встановлювали на честь померлих вождів у степах Криму. На поч. 20 ст. у Криму почали інтенсивно розвиватися усі види образотвор. мистецтва, існували всі передумови для становлення влас. школи скульптури. Кримськотатар. майстри успішно працювали в цьому жанрі, створюючи скульптури, які потребував час та ідеологія, беручи участь у місц. і всесоюз. виставках. У 1930-і рр. частину кримськотатар. скульпторів-каменерізів знищено хвилею репресій, деякі загинули в місцях спецпоселення. Каменерізні традиції в мистецтві крим. татар було перервано. У Криму відбувається інтенсив. процес відродження нац. мистецтва. Профес. освіту сучасні скульптори Криму, як і живописці, одержали за межами п-ва. Після повернення на батьківщину вони продовжують творчу діяльність. Серед скульпторів варто виділити А. Алієва та І. Єдилера; продовжують плідно працювати Р. Абляєв, І. Аметов, Ш. Ахтемов, А. Беялов, Е. Зайдуллаєв, Р. та С. Якубови і Ш. Ільясов. Кримськотатар. скульптори шукають нові засоби і форми виразності, роблячи свій внесок у розвиток кримськотатар. мистецтва.

Рекомендована література

1. Каталог произведений крымскотатарских художников. К., 1993;
2. Червонная С. Искусство татарского Крыма. Москва, 1995;
3. Крымскотатарские художники: Библиогр. слов. Сф., 1999;
4. Заатов И. Крымскотатарское декоративно-прикладное и изобразительное искусство. Сф., 2003;
5. Кримськотатарські художники. Кінець XIX – початок XX ст. Живопис, графіка, скульптура: [Альбом]. Сф., 2008.

[І. А. Заатов](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Кримськотатарське образотворче мистецтво / І. А. Заатов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-1526>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).